

УДК 378.147:[004.9:316.77]

О.А. Черепехіна

АВТОРСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті подано авторське бачення концепції формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованої роботи, направленої на створення стимулюючого навчального середовища фахової підготовки, головною цінністю й результатом якої є сформований на високому рівні професіоналізм у психологів.

Ключові слова: професіоналізм, психолог, формування професіоналізму, фахова підготовка психологів у ВНЗ.

I. Вступ

Сучасний стан психологічної практики потребує психолога нового типу, такого, що мислить по-творчому, володіє сучасними методами й технологіями конструювання процесу психологічної допомоги в умовах конкретної практичної діяльності, умінням прогнозувати кінцевий результат власної професійної діяльності.

Актуальність дослідження пов'язана, по-перше, з нагальною необхідністю реформування теорії й практики професіоналізації майбутнього психолога, що стимулює розгортання теоретичних і прикладних досліджень, спрямованих на конструктивну інтеграцію західних та вітчизняних здобутків у цій галузі та підтримку розвитку професіонала сучасними методиками й техніками на різних етапах становлення, починаючи з періоду навчання у ВНЗ. По-друге, із завданням трансформації професійної освіти психологів у напрямі її особистісної зорієнтованості, що виявляється у наданні переваги особистісному розвитку перед вузько-професійним (О.Г. Асмолов, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, В.А. Семиченко та ін.).

На актуальності проблеми формування професіоналізму та професійно важливих якостей особистості у майбутніх психологів наголошують вітчизняні дослідники С.В. Васьковська, Ж.П. Вірна, В.В. Власенко, П.П. Горностаї, Л.В. Долинська, В.І. Карікаш, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, В.А. Семиченко, Л.Г. Терлецька, Л.І. Уманець, Т.Н. Щербакова та ін. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми формування професіоналізму показало відсутність досліджень теоретичних засад формування професіоналізму майбутніх психологів під час фахової підготовки у ВНЗ. Ні у вітчизняній, ні у зарубіжній психолого-педагогічній літературі питання формування професіоналізму майбутніх психологів під час професійної освіти у вищій школі окремо не розглядалися, а традиції формування професіоналізму особистості, які на сьогодні нагромаджені в психолого-педагогічній науці, до цього часу не використовуються у

системі фахової підготовки психологів в умовах вищої школи.

II. Постановка завдання

Мета статті – висвітлити авторський погляд формування професіоналізму майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.

III. Результати

Дослідження стимулюється потребою сучасного суспільства в нових підходах щодо підготовки майбутніх психологів в умовах вищої школи у зв'язку з поставленими новими вимогами до фахівця ХХІ ст., готового здійснювати свої професійні функції на високому рівні. Концепція модернізації української освіти у контексті Болонської реформи вимагає підготовки якісного нового "професійного" психолога. Реформування вищої психологічної освіти зорієнтовано на професіоналізм фахівця, що передбачає підготовку психолога до вирішення професійних завдань у різних сферах: політичній, освітній, банківській, спорту, торгівлі тощо.

Система фахової підготовки фахівців із психології в Україні перебуває на етапі пошуку стратегічних шляхів свого подальшого розвитку. Найважливішим напрямом у модернізаційних змінах визнається розбудова професійної освіти психологів на акмеологічних засадах. Теоретики й практики виділяють такі складові цього процесу: переосмислення ролі та місця професіоналізму як системної якості майбутнього фахівця у виконанні завдань щодо підготовки нової генерації спеціалістів з психології, реформування вищої освіти психологів відповідно до основних положень Болонської угоди, трансформацію системи фахової підготовки на організацію умов для формування професіоналізму майбутніх психологів. Необхідність таких підходів у сфері підготовки спеціалістів відображено в Законі України "Про освіту", Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), Національній доктрині розвитку освіти, Концепції гуманітаризації вищої освіти (1996) та інших офіційних документах, прийнятих на державному рівні.

Нові стратегічні орієнтири розвитку вищої освіти зумовили необхідність пошуку таких підходів до практики підготовки май-

бутнього психолога, які формують фахівця нового типу – психолога – професіонала, готового до ефективного здійснення професійної діяльності, участі у практичній і дослідницькій діяльності, у зв'язку із чим актуалізується проблема формування професіоналізму психолога ще на етапі його навчання у ВНЗ.

Оновлення змісту й форм фахової підготовки психологів стимулює потребу в розробці науково обґрунтованої концепції формування професіоналізму в майбутніх фахівців з психології в умовах вищої школи.

Визначимося, перш за все, з термінологічним апаратом дослідження. По-перше, професіоналізм – це високий ступінь оволодіння певною професією, що характеризується майстерністю і високою компетентністю. Досягнення працівником певного рівня професіоналізму базується на здобутті ним необхідного обсягу теоретичних знань й оволодінні трудовими вміннями і навичками в практичній діяльності. Вдосконалення у професійному аспекті припускає проходження індивідом ряду етапів, що включають різні форми спеціальної освіти, зростання кваліфікації та спеціалізації.

Професіоналізм є якісною характеристикою працівника, він властивий представникам соціальної групи професіоналів. У соціологічних дослідженнях професіоналізм розглядається у зіставленні бюрократичної ментальності й бюрократії як особливої системи управління. Професіоналізм досліджується у рамках таких спеціальних соціологічних теорій, як соціологія праці, соціологія організацій, соціологія професій тощо.

В іншому значенні поняття “професіоналізм” використовується для позначення слів і виразів, властивих представникам тієї чи іншої професії, емоційно забарвлених і через це часто перехідних з професійного просторіччя у загальнолітературне вживання (в основному, в усну мову), де вони стають розмовними еквівалентами термінів. Наприклад, “на-гора” з мови шахтарів; “за-драїти” з мови моряків; “розбір польотів”, “від гвинта” з мови льотчиків.

Неоднозначність інтерпретації терміна, його змістовної наповненості породжує безліч термінологічних плутанин, а особливо це посилюється, коли йдеться про визначення поняття “професіоналізм психолога” та “професіоналізм майбутнього психолога”. Отже, ми дійшли розуміння необхідності власного визначення концепту. Так, ми згідно з позицією вчених, які розвивають концептуальні засади педагогічної акмеології (Б.Г. Ананьєва, І.Д. Багаєва, З.Ф. Єсарева, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.В. Панчук, А.О. Реан та ін.), розуміємо у нашому дослідженні під професіоналізмом майбутнього психолога інтегративну якість, сформовану в процесі навчання та практичної діяльності студентів, яка харак-

теризується відповідним рівнем готовності майбутніх психологів та їх здатності до компетентного, усвідомленого й кваліфікованого виконання функціональних обов'язків, що виявляється у внутрішній стійкій позитивній мотивації професійного розвитку та саморозвитку, орієнтації на досягнення вершин професійної майстерності психолога у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи, активному допрофесійному самовизначенню та продуктивній навчальній діяльності, спрямованій на набуття практичного досвіду за фахом “психологія”.

Провідною ідеєю концепції дослідження є положення про те, що цілеспрямоване формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ сприятиме підвищенню якості їхньої фахової підготовки, формуванню в них активної та виваженої професійної й життєвої позиції, усебічному професійно особистісному саморозвитку. Концепція дослідження ґрунтується на осмисленні професіоналізму як невід'ємної характеристики майбутнього психолога.

Визначаючи провідну концептуальну ідею, ми виходили з того, що на сучасному етапі розвитку професійної освіти не забезпечується належний рівень готовності майбутніх фахівців до виконання ними професійних та суспільних обов'язків під кутом зору володіння ними високим рівнем професіоналізму.

Дослідження методологічно базується на розумінні формування професіоналізму майбутніх психологів як цілісного педагогічного процесу, спрямованого на здобуття ними знань про основи професіоналізму, розвиток готовності до вирішення професійних завдань і виховання особистісних якостей, значущих для набуття професіоналізму в умовах спеціально побудованого навчального середовища ВНЗ, що відбувається на таких концептуальних засадах:

- у центрі навчального процесу – особистість студента, визначальним фактором розвитку якої є формування професіоналізму в умовах ВНЗ;
- формувальний вплив на студентів – майбутніх психологів відбувається з урахуванням потенціального й актуального рівнів сформованості їх професіоналізму;
- оцінювання не тільки формального результату, а й зусиль, затрачених викладачами та студентами на формування професіоналізму конкретного майбутнього психолога;
- сформованість у свідомості викладачів пріоритетності формування професіоналізму в майбутніх психологів під час фахової підготовки.

Ця ідея втілюється у цілеспрямованій внутрішньовузівській теоретико-методичній підготовці викладачів і студентів до формування професіоналізму, створенні відповід-

ного соціокультурного середовища, науково-методичному забезпеченні процесу формування й розвитку в майбутніх психологів професіоналізму та подальшій науково-педагогічній підтримці процесу їх самовдосконалення. Необхідною умовою свідомого та цілеспрямованого формування професіоналізму є становлення й подальший невинний продуктивно-творчий розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці та співтворчості викладачів і студентів – майбутніх психологів.

Процес формування професіоналізму майбутніх фахівців з психології ґрунтується на таких педагогічних принципах: діалогізації навчального процесу, інтелектуальної взаємодії та співтворчості, активності у професійному спілкуванні тощо. Така підготовка має будуватися на усвідомленні викладачами як першочергового завдання системи освіти – підготовки справжнього професіонала – психолога, фахівця, який свідомо прагне вершин майстерності.

Забезпечення викладання майбутнім психологам фахово орієнтованих дисциплін у поєднанні з виявленням сприятливих умов для засвоєння ними знань, вмінь і компетенцій, на яких ґрунтується професіоналізм психолога; створенні у вищій школі такого рефлексивного середовища, яке б сприяло усвідомленню педагогами необхідності формування професіоналізму майбутніх психологів, що забезпечується спеціально-побудованим процесом навчання у вищій школі й втілюється у відповідні мотиви професійної діяльності педагогів та стимулюванні розвитку і прояву в студентів – майбутніх психологів особистісних якостей, котрі сприяють оволодінню ними основними компонентами професіоналізму під час фахової підготовки, побудови такого педагогічного процесу у вищій школі, у якому професіоналізм вважається головною цінністю і результатом підготовки майбутніх психологів та здійснюється з метою високої підготовленості студентів до виконання складних видів діяльності, професійної мобільності, систематичному зростанні виробничої кваліфікації та творчої активності.

У такому середовищі, на відміну від загальноприйнятої системи роботи, враховується актуальний рівень професіоналізму майбутніх психологів, їх особистісний потенціал професійного розвитку та саморозвитку, готовність до майбутньої професійної діяльності.

Концепція передбачає не тільки обґрунтування теоретичних положень, а й практичну реалізацію засобів формування професіоналізму в майбутніх психологів під час фахової підготовки. Обґрунтовані концептуальні положення можуть бути реалізовані тільки за умови інноваційних змін у системі навчально-виховної роботи, що склалась у сучасних ВНЗ, де здійснюється підготовка майбутніх психологів.

Реалізація концептуальної ідеї забезпечується:

- *методологічними засадами*, до яких належать системний (формування професіоналізму майбутніх психологів на основі науково-методичної системи), культурологічний, гуманістичний, особистісно зорієнтований підходи;
- *теоретичними засадами* – системою понять і дефініцій, необхідних для наукового осмислення сутності феномену "професіоналізму майбутнього психолога", мети й завдань процесу формування професіоналізму студентів – майбутніх психологів в умовах спеціально побудованого навчально-виховного процесу у вищій школі як інтегративного явища, системи професійно-етичних норм, знань, умінь і цінностей, які реалізуються у процесі набуття професійних знань, умінь, навичок і компетенцій фахівця – майбутнього психолога;
- *технологією*, яка втілюється через спеціально організований цілісний процес формування професіоналізму, що передбачає доповнення традиційних форм підготовки фахівців – майбутніх психологів комплексом сучасних засобів та умов формування професіоналізму.

Головна ідея й основні положення концепції відображені в загальній гіпотезі дослідження, яка полягає в тому, що формування професіоналізму має стати невід'ємною складовою професійної освіти майбутніх психологів і відбуватись у процесі реалізації науково обґрунтованої концептуальної моделі формування професіоналізму майбутніх фахівців – психологів в умовах спеціально організованого навчально-виховного середовища у вищій школі.

Загальну гіпотезу дослідження конкретизовано в таких часткових гіпотезах:

1. У вищому навчальному закладі має бути створено таке рефлексивне середовище, яке б сприяло усвідомленню педагогами необхідності формування професіоналізму в майбутніх психологів, що забезпечується спеціально побудованим процесом навчання у вищій школі й втілюється у відповідні мотиви професійної діяльності педагогів.

2. У ході спеціально організованого навчального процесу ВНЗ має відбуватись розвиток та прояв у майбутніх психологів особистісних якостей, які сприяють оволодінню ними основними компонентами професіоналізму, стимулювання в них прагнення до розвинення, підвищення та реалізації своїх професійних здібностей завдяки внутрішнім сутнісним і моральним установкам.

3. Педагогічний процес у вищій школі набуває ефективності, якщо побудований так, що в ньому професіоналізм вважається головною цінністю і результатом підготовки майбутніх психологів, при цьому викладач слідує не за програмою, а за студентом,

його внутрішнім станом та готовністю до набуття професіоналізму, сам постійно перебуває у процесі професійного самовдосконалення, створює умови для повного самотворення внутрішніх сил і здатностей майбутніх психологів шляхом розкріпачення їх думок, а отже діяльність педагога органічно поєднується з діяльністю студентів у єдиний активний процес фахової підготовки, у якому панує свобода визначення темпів навчання, рівня творчої діяльності, що робить педагогічний процес практично невидимим для студентів.

4. Фахова підготовка майбутніх спеціалістів – психологів має відбуватись в умовах налагодження духовної взаємодії викладачів і студентів, що сприятиме створенню доброзичливого психологічного клімату й атмосфери інтелектуальної співтворчості, покращенню якості професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців з активною професійною та життєвою позицією, що забезпечується рівноправними партнерськими толерантними навчальними відносинами, суб'єкт-суб'єктною взаємодією, творчою активністю всіх його учасників. Як вказує Т.І. Сущенко, тільки у творчій рефлексивній взаємодії духовного взаємозбагачення викладачів і студентів відбувається формування професіоналізму в майбутніх психологів [1].

Збагачення змісту фахової підготовки майбутніх психологів відбувається завдяки впровадженню таких педагогічних умов формування професіоналізму в майбутніх психологів у процесі фахової підготовки у ВНЗ.

1. Підготовка викладачів ВНЗ до формування професіоналізму майбутніх психологів (форми роботи: вивчення перспективного досвіду, круглі столи, науково-методичні та науково-практичні семінари, методичні об'єднання викладачів, захист програм професійного саморозвитку).

2. Інтерактивність, системність, особистісна зорієнтованість, рефлексивна та акмеологічна спрямованість навчання майбутніх психологів.

3. Духовна й інтелектуальна взаємодія викладачів і майбутніх психологів у навчально-виховному процесі (на позиціях саногенного підходу). Професійна спрямованість кожної навчальної дисципліни на основі зв'язку фахово орієнтованих дисциплін та дисциплін інших циклів.

4. Формування ціннісного ставлення до професійного саморозвитку майбутніх психологів шляхом формування мотивації професійного розвитку, саморозвитку та вдосконалення засобами тренінгу на засадах аксіологічного підходу, усвідомлення майбутніми психологами доцільності формування у них професіоналізму. Основним інструментом формування на цьому етапі вважаємо мотиваційний тренінг [2].

5. Науково-педагогічна підтримка самостійної роботи студентів з підвищення рівня

їх професіоналізму в контексті Болонського процесу, зокрема, завдяки спеціально організованій науково-дослідній роботі. Стимулювання самостійної науково-дослідної роботи студентів.

6. Створення умов формування професійної (психологічної) готовності майбутніх психологів під час проходження практик квазіпрофесійної спрямованості. Створення рефлексивного середовища. Моделювання у навчальному процесі функцій майбутньої професійної діяльності.

7. Удосконалення теоретико-дидактичної складової фахової підготовки майбутніх психологів. Теоретичне обґрунтування змісту й побудови курсу "Професіоналізм майбутнього психолога". Оновлення змісту теоретичної підготовки студентів до особистісного осмислення професіоналізму. Теоретичне обґрунтування змісту й побудови курсу "Професіоналізм (майбутнього) психолога", "Основи професійної аксіології", "Основи професіоналізму психолога" стимулюють формування соціальної зрілості та професійного образу мислення у майбутніх фахівців з психології.

8. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату для професійного розвитку, саморозвитку й самовираження майбутніх психологів. Оновлення практичної підготовки, зокрема завдяки тренінгам, спрямованим на формування професіоналізму в майбутніх психологів. Педагогічний процес у такому випадку покликаний сприяти повноцінній професійній самореалізації студентів.

Звісно, що реалізація зазначених умов потребує досконалого інструменту. Отже, розглянемо методи (засоби) формування (організаційні форми) професіоналізму майбутніх фахівців з психології у вищій школі. По-перше, це тренінгові форми роботи, зокрема, авторський тренінг "Моя майбутня професія", "Шлях до професіоналізму"; кейс-методи; метод модерації; метод портфоліо; творчі групи; по-друге, це спілкування з практикуючими психологами-професіоналами, ведення щоденнику "карта професійного розвитку та саморозвитку", рольові та ділові ігри; розробка й апробація спецкурсів; розв'язання творчих завдань, написання есе; по-третє, це позааудиторні засоби формування, самостійна робота; розв'язання ситуаційних психологічних завдань, що мають акмеологічний вплив; науково-дослідницька робота (написання тез, статті на конференцію, виступ на науковій конференції); моделювання ситуацій професійного спілкування; метод маєтики; постійно діюча психолого-педагогічна лабораторія "Школа молодого психолога", "психологічна майстерня"; по-четверте, методи навчання як вид інтенсивного, спеціально організованого навчання, спрямовані на розвиток навчально-пізнавальної активності студентів протягом усього періоду навчання у ВНЗ; розробка на-

вчально-методичного забезпечення; система наставництва і супервізії; діалогічний характер спілкування; моделювання ситуацій професійної діяльності; заходи психологічної просвіти; індивідуальне психологічне консультування; атенційоване професійне навчання, спрямоване на усвідомлення значення конкретних дисциплін для формування професіоналізму в майбутніх психологів; включення до змісту дисциплін окремих модулів; акмеологічний самомоніторинг.

Упровадження зазначених вище форм потребує чітко обґрунтованих наукових підходів формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ, отже охарактеризуємо базові з них:

1. Гуманістичний підхід – уможлиблює відображення у дослідженні людиноцентристської тенденції в розвитку сучасного цивілізованого світу, визнання самоцінності особистості кожного учасника педагогічного процесу, у тому числі, майбутнього психолога.

2. Акмеологічний підхід – дає змогу обґрунтувати закономірності формування професіоналізму майбутніх психологів.

3. Системний підхід – дає можливість вивчати формування професіоналізму майбутніх психологів із позицій цілісності та взаємозумовленості його структурних складових.

4. Компетентнісний підхід – є підґрунтям для виокремлення компетенцій, які утворюють професіоналізм діяльності психолога.

5. Діяльнісний підхід – це вимога вивчати психічну діяльність у складі вищої, предметної (у логічному розумінні) діяльності суб'єкта; вивчати її за роллю в цій зовнішній діяльності, яка визначає саму необхідність психіки, її конкретний зміст, її побудову; розглядати психічну діяльність не як невиразний процес, а як діяльність суб'єкта в контексті психічного відображення проблемної ситуації, як підкреслює П.Я. Гальперін.

6. Особистісно орієнтований підхід – розглядає механізми особистісного існування майбутнього психолога – рефлексію, вибірковість, відповідальність, автономність тощо – як самоціль освіти, досягненню якої в кінцевому результаті підпорядковані його змістові та процесуальні компоненти, при цьому ефективність формування професіоналізму зростає завдяки тому, що цей зміст, набуваючи якісно нову особистісну суть, виступає як зміст і середовище становлення особистісного й допрофесійного досвіду майбутнього психолога.

7. Аксиологічний підхід – дає змогу розглядати процес формування професіоналізму майбутніх психологів з боку ціннісної сфери особистості та проблеми цінніс-

ного ставлення; такий підхід передбачає перенесення акцентів з викладання студентам конкретної системи знань, чому приділялося першочергова увага педагогів у традиційній організації педагогічного процесу у ВНЗ, на озброєння молодих людей певними ціннісними домінантами, що мають забезпечити соціальну й професійно значущу спрямованість їхньої життєвої активності.

Необхідно відзначити такі підходи, як гендерний, професіогенетичний, коеволюційний, планетарний, людиноцентристський, саногенний, синергетичний, інтегративний (комплексний), індивідуалізація та диференціація навчання, цілісний і полісуб'єктний (діалоговий).

Таким чином, формування свідомого ставлення майбутніх психологів до власної професії й усвідомлення необхідності формування у них професіоналізму, перебудова перш за все навчально-виховного процесу, а образу мислення викладачів та майбутніх психологів за рахунок становлення морально-духовного "Я" є важливим фактором і ядром концепції формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ. Студент при цьому розглядається як рівноправний активний учасник процесу формування професіоналізму, який здатний розвивати в себе потенціал професійного саморозвитку (власне бажання до професійного вдосконалення та самовдосконалення).

IV. Висновки

Отже, у формуванні мотивації студентів-психологів до професійного розвитку та саморозвитку, забезпеченні усвідомлення викладачами необхідності формування професіоналізму в майбутніх психологів під час фахової підготовки, ствердженні цінності професіоналізму майбутнього фахівця, створенні ситуацій прояву студентами успішного виконання елементів майбутньої професійної діяльності полягає сутність нашої концепції формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Суценко Т.І. Концептуальні особливості формування професіоналізму майбутніх фахівців у контексті громадянськості / Тетяна Іванівна Суценко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / [за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО]. – Харків : НТУ "ХПІ", 2008. – Вип. 17 (212). – С. 94–100.
2. Суценко Т.І. Формування ціннісного ставлення до свого здоров'я у суб'єктів педагогічного процесу / Тетяна Іванівна Суценко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 50. – С. 396–400.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2012.

Черепехина О.А. Авторский взгляд на формирование профессионализма будущих психологов в высшей школе

В статье дается авторское видение концепции формирования профессионализма будущих психологов в вузе. Обосновывается необходимость целенаправленной работы, ориентированной на создание стимулирующей учебной среды профессиональной подготовки, главной ценностью и результатом которой является сформированный профессионализм у психологов.

Ключевые слова: профессионализм, психолог, формирование профессионализма, профессиональная подготовка психологов в вузе.

Cherepehina O. Author's view on the formation of professional psychologists in the future high school

In the article author vision of conception of forming of professionalism of future psychologists is given in Institute of higher. The necessity of purposeful work, oriented to creation of stimulant educational environment of professional preparation is grounded, by a main value and the result of which is formed at high level professionalism for psychologists.

Key words: professionalism, psychologist, forming of professionalism, professional preparation of psychologists in Institute of higher.